

12.1. PRIELINKSNIŲ VARTOJIMAS IR REIKŠMĖ

Prielinksnis – tarnybinė nekaitoma kalbos dalis, einanti su linksniu ir rodanti jo ryšį su pagrindiniu junginio žodžiu, kuris dažniausiai esti veiksmažodis (*išeiti iš namų, padėti ant stalo, padalyti per pusę, susiginčyti su draugu*), bet junginio pagrindas gali būti ir būdvardis (*platus per pečius*), ir daiktavardis (*višta su viščiukais*), irrieveksmis (*toli nuo namų*), ir skaitvardis (*vienas iš daugelio*). Taigi junginys su prielinksniu trinaris: pagrindinis žodis, jungtis (prelinksnis) ir prijungiamasis žodis (linksnis).

Dabartinėje kalboje prielinksniais jungiami tik trys linksniai – kilmininkas, galininkas ir įnagininkas. Daugiausia prielinksnių vartojama su **kilmininku** – *anót, aňt, arti, bè, dèkà, gretà, iki, lìgi, liňk, liňkui, iš, įkypai, įstrižai, netoli, nuõ, pasàk, pirmà, põ, prieš, pusiáu, šalià, tarp, vidur, virš, viršui, anàpus, antràpus, abìpus, kìtapus, šiàpus; iš põ, iš tarp, iš už, iš anàpus, iš antràpus, iš kìtapus, iš šiàpus* ir kt.

Su **galininku** vartojamų prielinksnių kur kas mažiau: *apiè, apliňk (apliňkui), apskuĩ, ð, išilgai, įvijaĩ, kiaurai, pagal, paleĩ, pàskui, pàskum, peĩ, prieš, priešais, põ, skersai, skrãdziai* ir kt.

Su **įnagininku** eina prielinksniai *sù, sulìg, tiès*.

Bendrinėje kalboje su naudininku prielinksniai nevartojami (išskyrus suprieveiksmėjusias konstrukcijas: *po kaĩrei, po dèšinei, iki vãliai* ir *iki vãlios*), bet tarmėse pasitaiko (*riša prie tvorai, linksta ligi žemei, po vakarienei*).

Yra prielinksnių, kurie vartojami su keliais linksniais: *po* (su kilmininku, galininku ir įnagininku) ir *už* (su kilmininku ir galininku). Tačiau su kiekvienu linksnium jie turi skirtingas reikšmes: *Po manęs nors ir tvanas.* (tts.) *Padalijo visiems po obuolį. Palindo po stalų.*

Dažniausiai linksniai su prielinksniais reiškia aplinkybes. Kadangi tų prielinksnių labai daug, tai čia tenkinamasi tik apytikre semantine klasifikacija.

1. Vietos aplinkybę reiškia: a) **kilmininkas** su prielinksniais *aňt, iš, iki, lìgi, nuõ, prieš, už, tarp, aukščiau, gretà, netoli, šalià, vidurỹ, virš, žemiau* ir kt.; b) **galininkas** su prielinksniais *apiè, apliňk, ð, pagal, paleĩ, pàs, pàskui, peĩ, põ, prieš*; c) **įnagininkas** su prielinksniu *tiès*: a) *Žydèk, žydèk, juodoji gèle, a n t žvaigždžių altoriaus, a n t žemės, grumsto, vėjo ir dulkių.* (J. Dg.) *Kaip tu alsuoji giliai, n u o l a n g o sukies, o saulutės spinduliai lyg Ālovės bažnyčioj iš Dievo a k i e s.* (Alf. M.) *Per visą dangų takas ligi pat manęs auksinèm žiežirbom sušvinta.* (V. M.-P.) *Budėjo žvaigždės jai prie kojų, blyškus mėnulis – prie galvos.* (E. M.) *Ten už upių plačių žiba mūsų pulkai.* (M.); b) *Dilgèlės ir kiekiai nekludomai žèlè ir vešėjo ne tik apie kumetynus, bet ir sodo pakraščiais, ir aplink kluoną.* (A. V.) *Ir tos pilkos kaimo pirkios, soduose sutūpę, – ir iš ilgesio pravirkę gluosnis palei upę.* (S. N.) *Pas savo uošvį, vienos salos savininką, aptikau daug jo žemėlapių ir užrašų.* (J. Blč.) *Tik kojoms linko per kelius.* (V.) *O taip norėtus pasiaust po laukus, po girias.* (K. S.) *Kai prieš kalvutę, ties šuliniu, vokietis nusėdo nuo dviračio, našlė jam nusišypsojo.* (P. C.); c) *Tačiau jis pats – tik vėjo blaškomas šešelis, ties prarajom nykus svyruoklis.* (V. M.-P.)

2. Laiko aplinkybė reiškia laiką žyminčių daiktavardžių linksniais su prielinksniais:

a) **kilmininku** su prielinksniais *pirmà, põ, nuõ, nuõ... iki, vidurỹ, bè* ir kt.; b) **galininku** su prielinksniais *apiè, ð, peĩ, prieš*; c) **įnagininku** su prielinksniais *sù, sulìg*: a) *Pirma laiko jaunas žūstu, nè jėgu neišmėginęs.* (J. J.) *Kai po šalnų pradės žydėti alyvos, lakštingala negali nečiulbėti.* (S. N.) *Ir nuo pavasario iki šaltos žiemos braukiu aš pirštais žalią skambią miško lyrą.* (E. M.) *Be rudens neparvažiuosiu.* (J.); b) *Apie pusryčius parėjo Pečiūra.* (A. V.) *Į vakarą arkliai išvargo ir sunkiai vilko vežimą.* (Ž.) *Kai visi sukamės, tai ir per darbymečius talkos šauktis nereikia.* (J. Blt.) *Ar mudu*

pasiėksim prieš naktį dar vieną, galbūt paskutinę viršūnę? (V. M.-P.); c) Pavasario saulė su sprogstančiu pumpuru (= kartu, tuo pat metu) balandy pražysta gražiausia svaja. (V. M.-P.) Sulig saule niekas negyvena. (K. B.)

3. Būdo aplinkybė reiškia: a) **kilmininku** su prielinksniais iš, bė, nuõ; b) **galininku** su prielinksniais ĩ, peĩ, pagaĩ; c) **įnagininku** su prielinksniu sù: a) Visi iš eilės ėjo atsisveikinti su mirusiuoju. (A. V.) Ta skausmo valanda kaip ašara sūri į sielos gelmenas be garsio nulašėjo. (V. M.-P.) Man rodėsi, kad imperatorius kalba nuo širdies. (J. Blč.); b) Kaziukas kukt, kukt, – per kelis kuktelėjimus išgėrė visą stiklinę. (J. P.) obuolį padalyk per pusę (– pusiau). Dabar dirbsime pagal planą (– planingai); c) Su trenksmu ėjo minėtasis Leonas Pagirys. (Ž.)

4. Priežasties aplinkybė reiškia: a) **kilmininku** su prielinksniais dėl, nuõ, iš; b) **galininku** su prielinksniu peĩ: a) Dėl tavo laimės visa tai daroma. (r.) Veidai paraudo nuo rasos, bangų rasos ledinės. (S. N.) Ir tie, kurie išsigąs jų, atsigręžę pažiūrės žemyn ar iš neatsargumo paslydės nors kiek, – tuojau pavirs į akmenį. (J. B.) Netrukus numirė vienas po kito iš sielvarto. (A. V.) Ypač šios reikšmės junginiuose dažnas iš (iš bado, iš džiaugsmo, iš gėdos, iš laimės, iš neapykantos, iš nuobodumo, iš gailėsčio, iš skausmo, iš pykčio, iš pasileidimo, iš pasiutimo, iš siaubo ir kt.); b) Klausykis, nabagute! Juk per mane Katrė ir pakilo rietis. (Ž.) Ak, tėvai, tėvai, per savo šykštumą nuvarysi tu vaikus į kapus. (A. V.)

5. Tikslų aplinkybė reiškia: a) **kilmininku** su prielinksniu prieš; b) **galininku** su prielinksniu ĩ; c) **įnagininku** su prielinksniu sù: a) Aš noriu tamstą ryt prieš kviečių pavarginti. (P. C.) Dabar seserys, kaip atrodė, nusiraminusios susėdo aplink stalą prieš kavos (= kavos gerti). (L. P.); b) Palikusios vienus vaikus namie, skuba į visos dienos darbą. (Ž.) (Plg. dar išjojo į karą – išjojo kariauti, išvyko į stovyklą – išvyko stovyklauti, išsirengė į kelionę – išsirengė keliauti); c) Išskubėjo į miestelį su reikalais (= reikalų tvarkyti). Aš jo laikiu su vakariene (– vakarieniauti). (A. V.)

Kompiuterinis lietuvių kalbos žinynas. Nuo morfologijos iki reikalų raštų, sudarė Petras Kniūkšta, Vilnius: Šviesa, 2004.